

Maja Žvanut

Ločitev zakona pred tristo leti

Skoro čisto običajna plemiška poroka

10. maj 1683

Prizorišče: novozgrajena graščina Soteska ob dolenski Krki, po Valvasorjevem mnenju tačas najlepše grajsko poslopje na Kranjskem.

Zbrana družba: nevesta Suzana Felicita grofica Gallenberg, ženin Jurij Andrej grof Trilek, nevestin oče Jurij Žiga, kranjski deželni upravitelj in upravnik, stric Janez Friderik s sinom Danijelom, mož njene starejše sestre Ane Elizabete general Janez Adam grof Puštalski, pa ženinova strica Janez Friderik po očetovi in Janez Filip grof Kobencel po materini strani, Franc Krištof baron Englschhaus ter dolgoletni prijatelj Gallenberških novomeški kanonik Matija Kastelec. Prisotni moški so se podpisali pod besedilo poročne pogodbe, kar je bil tudi vzrok, da so se tega dne zbrali na nevestinem domu.¹ Datuma poroke ne poznamo; morda je bila že isti dan, vsekakor pa nedolgo zatem. Poroka med potomcema dveh grofovskih družin, ene starodavne in sloveče, druge pa zelo bogate, je bil nedvomno družabni dogodek prve vrste. Iz sočasnih virov je znano, da je gospoda ob takih priložnostih kot vabnike po gradovih pošiljala najete trobentače in da ji je bilo veliko do tega, da se povabljeni slovesnosti tudi v resnici udeležijo.² Domnevati smemo, da sta bila s to zvezo najbolj zadovoljna nevestin oče (njena mati je bila že pet let mrtva), ki ga je zidava Soteske spravila v velikanse dolgove, in ženinov stric in varuh (oče mu je umrl, ko je bil še otrok), ki je nečaku s tem utrl pot v najvišjo družbo na Kranjskem. Na resnična čustva, želje in pričakovanja dvajsetletnega ženina (krščen je bil 10.1.1663)³ in skoraj enako stare neveste (rojene 14.7.1663)⁴ se pri tako pomembnem poslu ni kazalo ozirati: ljubezen bo že še prišla v zakon, če ne ravno ljubezen, pa vsaj njej sorodna čustva.

Ekskurz: Trileki in Gallenbergi

Družina nekdanjih davkarjev Trilekov predstavlja značilen primer gospodarsko talentiranih povzpeticov tistih časov. Prvotno so se pisali Triller in prav verjetno je, da izvirajo z loškega gospostva: leta 1501 je imel neki Triller v zakupu solno mitnico v Škofji Loki,⁵ neki drug Triller pa je leta 1536 tovoril preko mitnice v Bači delovnega konja in peče.⁶ Več kmečkih podložnikov s tem priimkom omenja urbar loškega gospostva 1560 v Virmašah, na Suhi in v Starem dvoru na Sorškem polju.⁷ Za kmečke tovarnike in podjetnježe z loškega gospostva in širše okolice pa je bila

¹ ARS, Graščina Dol, fasc.142 (Gallenberg). Fascikel vsebuje dva snopiča spisov. Prvi ima naslov Proces med Jurijem Andrejem grofom Trilekom in njegovo ženo Suzano Felicito roj. grofico Gallenberg zaradi ločitve zakona in darila 50.000 gl., Anno 1697 et sequent. in vsebuje skupaj 436 strani različnih, večinoma overovljenih prepisov listin, ki so bile na tem procesu dokazno gradivo ali so nastale pozneje v zvezi z njim. V drugem pa je še nekaj listin, ki so paginirane od 437. do 563. strani in ki se nanašajo na družino Trilekov (pisma, testamenti, izjave prič o Trilekovi poslednji volji). Odslej citiram: ARS, Dol, f. 142, sn. 1 (ali 2), str., po potrebi tudi naslov spisa. – ARS, Dol, f. 142, sn. 1, str. 2–7.

² ARS, Dol, f. 129, korespondenca Jošta Jakoba Gallenberga 1655–77.

³ L. Schiwiz von Schiwizhofen: Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain, Gorica 1905, str. 370.

⁴ J.L. Schönleben, Genealogia illustrissimae familiae sac. Rom. imp. comitum de Gallenberg, Ljubljana 1680, str. 24.

⁵ P. Blaznik, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, IV. Urbarji freisinške škofije, Ljubljana 1963, str. 358.

⁶ F. Gestrin, Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1972, str. 113.

pri trgovanju z Vipavsko dolino in Goriško ena najpomembnejših trgovskih poti tista, ki je vodila preko Črnega vrha in današnjega Cola, ob kateri je bilo kar nekaj mitninskih postaj in carinskih uradov:⁸ ti so postali delovno področje nekaj rodov podjetnih Trillerjev. Vrsto začenja Adam, ki se v virih pojavlja med leti 1578 in 1607 kot prejemnik v Vipavi.⁹ Nikolaj Triller, zelo verjetno njegov sin, je bil sprva kranjski deželni orožar (1592–94), nato prejemnik sredstvenine v Šembidu pri Vipavi (1596–1609), od 1608 dalje pa tudi prejemnik sredstvenine in cestne mitnine v Podkrajju na Colu; leta 1620 je omenjen v virih kor prejemnik čepnine v Vipavi, leto pozneje pa kot upravitelj mitninskega prejemniškega urada. On se že imenuje »gospod« – torej je dosegel viteški stan – in sicer po gradu Trileku, ki je stal v Podkrajju. Ali smemo nastanek gradu in pripadajočega gospostva, ki je spadalo v skupino najmanjših kranjskih gospostev,¹⁰ povezovati s Trillerji, oziroma odslej s Trileki, se zaradi pomanjkanja virov ne da reči. Nikolaj se je precej ukvarjal tudi s posojanjem denarja, in to pripadnikom vseh družbenih slojev,¹¹ v letu 1633 pa je družinsko posest še pomnožil z nakupom gradu Vipava in nekaj kmetij »na Krasu«,¹² a zdi se, da ta posest ni dolgo ostala v družini.¹³ Njegov sin Andrej je imel še višje cilje, pririniti se je hotel in se tudi je v kranjsko družbeno elito. Dediščina po očetu je bila gotovo solidna, nesla mu je tudi nekako podedovana služba prejemnika sredstvenine v Podkrajju, in tako si je že v letu 1641 lahko privoščil nakup enega večjih kranjskih gospostev, Ribnice na Dolenjskem,¹⁴ za katero je Juriju Jerneju Khislu odštel preko 60.000 forintov.¹⁵ Zdaj pa je bil tudi že čas, da si pridobi članstvo v deželnih stanovih. V svoji prošnji za sprejem z dne 8. maja 1647 je zapisal, da jo upravičuje tudi z dejstvom, da njegovi predniki že preko devetdeset let opravljajo vojaške in uradniške službe za cesarja in deželo, dodal ji je pa tudi ponudbo za 4000 goldinarjev »pristopnine«.¹⁶ Prošnja mu je bila uslišana. Svoje življenjsko delo je zaokrožil leta 1653 z nakupom gospostva Bela peč, ki je bilo sicer srednje veliko,¹⁷ a je čezenj tekla izredno pomembna prometnica iz Koroške v Kanalsko dolino, tam pa so bile tudi fužine. Odslej so se Trileki imenovali tudi po Ribnici in Beli peči. Kmalu zatem je umrl.

Z ženo Elizabeto, rojeno Lušnik, po rodu iz Vipavske doline, je imel najmanj štiri hčere in dva sinova,¹⁸ ki sta že oba nosila gosposki dvojni osebni imeni. Sinova je dal gotovo primerno izobraziti; za mlajšega, Janeza Friderika, je znano, da je bil v decembru 1641 kot jurist vpisan na univerzi v Ingolstadt.¹⁹ Tudi sam je to potrdil, ko je 22. maja 1649 zase in za brata prosil za sprejem v deželne stanove, češ da sta primernega rodu, da imata dovolj posesti, on sam pa da je nadaljeval študije in se izučil »policije«.²⁰ Starejši Jurij Andrej je bil sprva prejemnik v domačem Podkrajju, že 1651. pa je postal generalni prejemnik za Kranjsko. Službo je opravljal do smrti (domnevno leta 1669), ko ga je v njej zamenjal brat, ki je pred tem deloval kot prejemnik v Podkrajju in zakupnik vinskega daca na Vipavskem. Trileki so bili, skratka, z dušo in srcem davkarji.

⁷ P. Blaznik, n.d., str. 39 in 42.

⁸ F. Gestrin, n.d., str. 198 sl.

⁹ Podatki o službah Trilekov so povzeti po imenskem registru k stanovskemu arhivu v ARS.

¹⁰ M. Smole, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982, str. 16. Druga skupina (10–20 hub) po deželni deski 1754–1848.

¹¹ Popis listin v zapuščinskem inventarju Jurija Andreja Trileka v gradu Podkraj, ARS, Zap., Lit. T., št. 25.

¹² ARS, Zbirka listin. 1633, 4. junij, Ljubljana.

¹³ M. Smole, n.d., str. 529 navaja za 17. stoletje kot lastnike Lantierje.

¹⁴ Ibid., str. 17 (310–320 hub).

¹⁵ Kot v op. 11.

¹⁶ ARS, Stan. I, šklatla 847, Pisma deželanstva, Lit. S–T.

¹⁷ M. Smole, n.d., str. 17 (140–150 hub); str. 76.

¹⁸ ARS, Zap., Lit. T, št. 11.

¹⁹ P. Radics, Kranjski dijaki na nemških vseučiliščih v XVI. in XVII. veku, IMK IX, 1899, str. 26.

²⁰ Kot v op. 16.

Brata sta bila dobra gospodarja in sta, tako kot že njun oče, mogla tudi precej na veliko posojati denar, zlasti bratom Lantierijem.²¹ Posest sta si razdelila tako, da je Jurij Andrej upravljal Ribnico, Janez Friderik pa Belo peč, medtem ko je bil Podkraj nekako skupen. Mlajši brat je ostal samski, Jurij Andrej pa se je okoli leta 1655 stanu primerno oženil z Ano Katarino Kobencel s Štanjela, mlado vdovo po Udalriku grofu Petaču.²² Zakoncema sta odrasla hči Katarina Elizabeta, ki so jo leta 1669 sijajno poročili z Wolfom Engelbertom grofom Turjaškim,²³ in precej mlajši sin Jurij Andrej. Ta je bil ob očetovi smrti šestleten otrok in skrb za njegovo vzgojo je prevzel stric Janez Friderik, ki mu je bil tudi uradni varuh. Kje in koliko časa se je šolal ta edinec, ki mu je bilo namenjeno postati dedič celotnega Trilekovega premoženja, ni znano, njegova knjižnica in njegovi pisni izdelki pa razodevajo zelo solidno izobraženega ljubitelja knjig, med katerimi so v kar nenavadni množini zastopani sočasni kranjski avtorji, Valvasor, Schönleben in Gerbec.²⁴ Bil pa je Jurij Andrej mlajši po dolgem času prvi Trilek, ki ni imel nič opraviti z davki. Ali sam ni čutil veselja do kariere deželnega uradnika, ali sta bila mati in stric tista, ki sta odločila, naj ostane kar samo veljaven graščak, upravljalet družinske posesti, je spričo pomanjkanja virov težko reči. Sredi sedemdesetih let, vsekakor pred 1676,²⁵ je skrbni Janez Friderik dosegel, da je bil rod Trilekov povzdignjen v grofovski stan; s tem mu je pridobil mesto v najvišji družbi na Kranjskem, ki ga je pozneje želel utrditi še tako, da je za nečaka poiskal enako visokorodno nevesto.

Z Jurijem Žigo grofom Gallenbergom sta bila že stara znanca iz družbe – na slavnostni pojedini ob dednem poklonu kranjskih deželnih stanov cesarju Leopoldu I. leta 1660 v Ljubljani sta n. pr. sedela za isto mizo²⁶ – in sodelavca v deželnih organih. Starodavna plemiška družina Gallenbergov je na prelomu iz 17. v 18. stoletje doživljala enega svojih družbenih viškov, obenem pa tudi začetek gospodarskega propada: bratje Janez Friderik, Jurij Žiga in Jošt Jakob so bili leta 1666 povzdignjeni v grofovski stan. Jurij Žiga je bil od 1682 do smrti 1697 deželni upravitelj, nekaj časa hkrati tudi upravnik, njegov sin Volf Vajkard pa v letih 1723 do 1733 celo kranjski deželni glavar.²⁷ Jurij Žiga je bil izmed treh bratov tisti, ki je, spričo svojega stanu in statusa skrbel za zunanji blišč rodbine: ob koncu 60-ih let je začel staroveško rodno Sotesko, ki jo je bil podedoval po očetu, prezidavati v kar najbolj razkošno rezidenco, ki jo je Valvasor zanosno opisoval v sliki in besedi.²⁸ A to podjetje je odločno presegalo njegove finančne možnosti: navzlic večkratnim »darilom« in »posojilom« dežele, do katerih je bil po navadi tistega časa kot visok deželni uradnik in visokoroden plemič nekako »upravičen«,²⁹ je pri tem zabredel v hude dolgove. Njegova sinova sta morala že 1733³⁰ Sotesko prodati in rodbina si nikoli več ni finančno opomogla.

Z ženo Katarino Elizabeto grofico Schrattenbach sta imela devet otrok in kar osem jih je odraslo, trije fantje in pet deklet.³¹ Vse je bilo potrebno primerno olikati in omikati in jim šteti doto. Kot grof se je moral pri iskanju zakonskih partnerjev še posebno potruditi, da je našel svojemu stanu primerne. Če se omejimo le na njegove hčere, se mu je na videz račun dobro iztekel: dve je oddal v samostan Mekinje, tretjerojeno Dorotejo Sidonijo (preoblečena 1680)³² in najmlajšo Maksimilijano Leopoldino (preoblečena 1688),³³ obe sta v svojih zrelih letih druga za

²¹ Kot v op. 11.

²² ARS, Zap., Lit. T, št. 22; popis listin.

²³ J. L. Schönleben, *Genealogia illustrissimae familiae principum, comitum et baronum ab Auersperg*, Ljubljana 1681, str. 24.

²⁴ Kot v op. 11. Glej tudi: M. Štuhec, *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešern*, Ljubljana 1995, str. 102–103.

²⁵ ARS, Zbirka listin, 1676, 3.april.

²⁶ J. V. Valvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krain*, Ljubljana 1989, X, str. 385.

²⁷ Enciklopedija Slovenije, 3, Ljubljana 1989, geslo Gallenberg, str. 177.

²⁸ J. V. Valvasor, n.d., XI, str. 8–11.

²⁹ A. Dimitz, *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*, Ljubljana 1876, IV, str. 73. – Glej tudi: J. Šorn, *Začetki industrije na Slovenskem*, Maribor 1984, str. 27.

³⁰ Za 60.000 fl; ARS, Zap., Lit. A, št. 48, popis listin. – Glej tudi: M. Smole, n.d., str. 455.

³¹ J. L. Schönleben, *Genealogia... de Gallenberg*, str. 24.

³² Ibid.

drugo postali priorici,³⁴ za druge tri pa mu je uspelo najti grofovске ženine, najstarejša Ana Elizabeta je postala žena enega od generalov v Vojni krajini Janeza Adama grofa Puštalskega,³⁵ predzadnje Rozino Elizabeta je oddal v hrvaško družino grofov Batthyanijev,³⁶ za drugorojenko pa se je odločil, da jo da Trilekom: njihov grofovski naslov sicer ni imel takega sijaja kot njegov lastni, imel pa je solidno finančno podlago. Ker so nam znane denarne zadrege Gallenbergov, lahko razumemo neobičajno nesentimentalne postopke ob sklepanju te zakonske zveze. Suzano Felicito so čisto odkrito prodali oziroma kupili.

Visoko postlana zakonska postelja

Ženin je bil pravzaprav še zelo mlad. Kaj je bil vzrok, da sta njegova mati in stric tako pohitela z ženitvijo, ne vemo: morda je bilo njegovo vedenje takšno, da ga je kazalo čim prej spraviti v zakonski jarem, morda pa je bila to preprosto prilika, ki je nista hotela zamuditi. Cena, ki so jo plačali Trileki za gospodično s Soteske, je bila kar znatna. Kake tri tedne pred poroko, 20. aprila 1683, je ženin podpisal darilno listino, za katero se je v poznejših pravih izkazalo, da je bila predpogoj za sklenitev zakona. V njej izjavlja, kako je preudaril, da se mora kot edini sin svojega pokojnega očeta pobrigati za nadaljevanje rodu, ki je sedaj grofovski, zato si je družico, s katero se nadeja imeti potomstvo, izbral v sloveči stari hiši, ki bo njegovemu rodu in imenu prinesla še večji ugled. Pri izbrani dami pa ni bilo odločilno le to, marveč tudi njene osebne čednosti in druge kvalitete. Iz velike naklonjenosti in posebne hvaležnosti zato podarja njej in njenim dedičem 50.000 goldinarjev, če ne bo mogoče v gotovini, pa v dohodkih.³⁷

Temu je 10. maja sledil podpis poročne pogodbe z naslednjo vsebino: nevestina dota je znašala 2000 gl., ženin ji je dal 2000 gl., zaženila in enako vsoto jutrnje, obljubil plačevati njene dolgove do vsote 500 gl. in ji dovolil neodmerjeno letno vzdrževalnino oziroma namesto tega 2000 gl. letno. Če bi ovdovela, bi dobivala, dokler bi obdržala njegovo ime, letno po 1500 gl., pripadla bi ji polovica srebrnine in drugih premičnin, vrt in hiša v Ljubljani ter kočija s šestimi konji.³⁸ Že naslednjega dne je stari Trilek izdal listino, s katero je nečaka imenoval za univerzalnega dediča, mu izročil gospodstvo Ribnico ter v užitek kapital 15.000 gl., naloženih pri vicedomskem uradu, »da bi laže začel lastno gospodarstvo«.³⁹ Nekaj pozneje (ne vemo, kdaj) mu je izročil tudi Belo peč.

Deset let pozneje, na vrhuncu pravljanja za premoženje po ločitvi zakona, je Jurij Andrej v eni svojih pritožb na dvor prizadeto zapisal: »Bil sem mnogo premlad, da bi smel privoliti v tisto darilo; kako visokostna je vedno hotela biti nasprotna stran, v resnici pa – gospodična nevesta je bila grofica in jaz grof, ona mlada, jaz nič starejši, in če hoče gospa nasprotnica že končno izvedeti za razliko, ona je le gospa, ki mi ni prinesla ali prigospodarila niti ficksa, jaz pa sem, nasprotno,

³³ V. Steska, Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718, IMK XI, 1901, str. 74.

³⁴ L. Schiwiz, n.d., str. 418.

³⁵ Kot v op. 31.

³⁶ ARS, Dol, f. 134: 1697, 28. januar, Ljubljana.

³⁷ ARS, Dol, f. 142, sn. 1, str. 10–15. Zadevano besedilo se glasi: Schenke, Doniere, und verehere dennoch wollgedachter meiner liebsten freylein Brauth ganz freywillig und willbedächtlich von meinem zeitlichen Vermögen... hiemit und in Craft dits fünfzig tausend gulden ... und dises zwar in der weiss und meiner einer untterufflichen und gegenerkandtlischen schenkung Donatio remuneratoria inter vivos et irrevocabiler genandt, also und dergestalten, dass solge freywillige schenkung von nun an alsobaldten Ihren würllichen effect haben: auch obgedachte mein liebste freylein Braut und Ihren Erben mit solichen fünfzig tausend gulden alss mit Ihren anderwartigen eigenen haab und gut nach freien belieben zu handeln und disponieren, auch soliche auf allen faall lüre Domini zu vindiciren befuegt sein solle: Innmassen ich Ihre soliche donierte Summa an meiner Paarschafft oder in ermanglung derselben in meinen guettern, oder richtigen Capitalien hiemit nicht allein ausweise, sondern auch mit überreichung dises schriftlichen Instruments lüre constitui possessorii würllichen übergebe... Und thue ich bei abermelt Donierter Summa kein weitere Disposition, auch sonsten nictes, alss allein den genuss auf mein Leben Lang, /welicher ohne dass einen Ehemann in seiner Ehefrauen Guettern zustehet/ vorbehalten. Nach meinem Todt aber solle offtgemelte freylle oder Ihre Erben dieselbe pleno lüre genießen und darmit nach belieben Disponieren knen.

³⁸ Ibid., str. 2–9.

³⁹ Ibid., str. 20–22.

mož, ki sem ji nudil vse...«⁴⁰ Resnici na ljubo je treba povedati, da je z listino z dne 26. decembra 1683 potrdil, da mu je tast izplačal 2000 gl. hčérine dote,⁴¹ da bi prišla taka nevesta k hiši čisto brez bale, pa si je tudi težko predstavljati.

Mlada dva sta se nastanila v gradu Ribnici, obdana od kar številne služinčadi. Iz virov poznamo del grofove suite: oskrbnika, pisarja, lovca, paža, komornika, krojača, kuharja, pa še starega vrtnarja in nekega »hajduka«.⁴² Seveda pa si smemo tam zamišljati še vrsto različnih hlapcev in dekel ter osebne grofičine posle. Stari stric je bival verjetno pretežno v Ljubljani, mati pa (vsaj pred smrtjo, ker je tam bil delan zapuščinski inventar po njej)⁴³ v novo zgrajeni hiši v Ribnici, sredi nabožnih slik. 26. januarja 1688 je bil rojen njun edini (znani) otrok, hčerka Ana Katarina. Opis dekličinih razkošnih krstnih oblačil kaže, da je bil njen krst prav gotovo plemiška slovesnost, ki je združila sorodnike z obeh strani.⁴⁴ Kot bo razvidno iz poznejših izvajanj, sta se zakonca že takrat prav slabo razumela. A do prave sovražnosti med njima in do neobičajno ostre reakcije Gallenbergov je prišlo šele v naslednjih letih, ko je Jurij Andrej s svojimi očitnimi, celo razvpitimi izvenzakonskimi erotičnimi podvigi prestopil mejo, ki bi jo žena in družba še tolerirali.

Prešuštniško življenje Jurija Andreja

19. december 1693

Prizorišče: škofijska palača v Ljubljani

Navzoči: tožiteljica Suzana Felicita grofica Trilek in njen advokat Janez Štefan Florjančič, toženec Jurij Andrej grof Trilek in njegov advokat Gabriel Hollenberg iz Gradca; ljubljanski škof Žiga Kristof grof Herberstein kot sodnik, kot prisedniki pa prošt Janez Krstnik Prešern, generalni vikar, frančiškanski provincial p. Anton Lazari, rektor jezuitov p. Konrad Miller, profesor moralne teologije jezuit p. Janez Krstnik Resing, lektor pri frančiškanih p. Felicijan in kot zapisnikar apostolski protonotar Janez Anton Dolničar.⁴⁵ Zbrani cerkveni odličniki so sestavljali konsistorij, oz. cerkveno sodišče, ki naj bi na tem zasedanju na podlagi dokazov in protidokazov dokončno odločilo o ločitvi zakona od postelje in mize, ki ga je zaradi ponavljajočih se prešuštev svojega moža zahtevala Suzana Felicita. Pravni postopek je sprožila v začetku aprila tega leta, ko je papeškega nuncija na Dunaju obvestila o svoji želji in ga prosila, naj imenuje sodišče, ki bi izpeljalo ločitev. Že 12. aprila je nuncij odredil, naj pravda poteka pred pristojnim cerkvenim sodiščem, to je pri ljubljanski škofiji. V začetku maja je ljubljanskemu škofu poslala formalno prošnjo za ločitev in škof je nemudoma določil tri naroke, ki naj bi znašali skupaj šestdeset dni od datuma, ko bo tožencu vročena tožba; to se je zgodilo 24. maja na Dunaju, kjer se je takrat mudil Jurij Andrej. Ta kar nekaj časa ni reagiral; zdi se, da ni prav verjel, da se mu to v resnici dogaja. Šele v začetku avgusta je poslal z Dunaja na škofijo prošnjo, da se razprava še nekoliko odloži, da bi se lahko bolje pripravil, češ da zaradi nujnih opravkov in poslov tega še ni mogel storiti. Prošnja mu ni bila uslišana in na prvi sodni dan po odrejenih narokih, dne 11. avgusta, je ljubljansko cerkveno sodišče v tej zadevi prvič zasedalo: pregledalo je predloženo dokumentacijo in določilo, da bo glavna razprava z zaslišanjem strank 18. septembra. Na njej se nista pojavila ne Trilek ne njegov advokat. Sodišče – v skoraj enaki zasedbi, kot pozneje, decembra, le da je bil v vlogi sodnika generalni vikar – je na podlagi zbranih pričevanj razglasilo ločitev zakona po moževi krivdi, žena pa da ima pravico do deleža premoženja, kakor je to določala poročna pogodba. O svojih sklepih je obvestilo deželnega glavarja kot najvišjega predstavnika svetne oblasti, ki je imela nalogo izpeljati premoženjsko-pravne posledice ločitve.⁴⁶ Dogodki so se potem odvijali prav

⁴⁰ Ibid., str. 311–313. Spis ni datiran.

⁴¹ Ibid., str. 35–36.

⁴² Ibid. Omenjeni so v zapisnikih z zaslišanj Elizabete Železnik in Marijane Pabst.

⁴³ Kot v op. 22.

⁴⁴ L. Schiwiz, n.d., str. 370. Glej tudi: M. Štuhec, n.d., str. 9–10.

⁴⁵ NŠALj, Protocolum Diocesis Labacensis de Annis 1692 et 1693, knjiga 17, str. 428 sl.

⁴⁶ Ibid., str. 352–360 in 363–406.

bliskovito, gotovo na pobudo vplivnega grofa Gallenberga. Že 30. septembra je Trilek dobil poziv, naj v štirinajstih dneh izplača ženo, sicer mu bo premoženje zaseženo in mu bo sojeno po običajnem postopku.⁴⁷ Tega ni storil, zato je bil ob svoji vrnitvi na Kranjsko, ob koncu oktobra ali v začetku novembra, deležen zelo neprijetnega sprejema: naložili so mu globo 4000 ducatov, češ da ovira oblast pri zasegi premoženja, in ga imeli pod oboroženo stražo najprej pet dni v hišnem priporu, pozneje pa še štirinajst dni na ljubljanskem gradu.⁴⁸ V tem času (v ponedeljek po sv. Leopoldu – 15. november) je zasedalo ogradno sodišče in razprave se je udeležil tudi Trilekov advokat Hollenberg. Janez Štefan Florjančič je v imenu Suzane Felicite zahteval njeno doto, zaženilo, jutrnjo, darilo 50.000 goldinarjev in vse, kar naj bi dobila kot vdova. Hollenberg je apeliral na prisotne, naj vendar premislijo in si razjasnijo, ali je vse to res mogoče terjati, dokler je mož še živ, vendar je Florjančič ta – zelo utemeljen pomislek – zavrnil. Hollenbergov odgovor na vse zahtevane postavke je bil enak: njegov klient je zelo zadolžen in če bi njegovi upniki izvedeli, da je ženi izplačal kaj denarja, bi vsi pritisnili nanj. Sodni zbor se na to ni oziral in je po končani obravnavi določil 8. februar 1694 kot datum, do katerega naj Trilek zadosti vsem ženinim zahtevam.⁴⁹ Jurij Andrej se je zdaj zavedel resnosti položaja in je 3. decembra prosil škofa, da ga zasliši, ta pa je po posvetu s Suzano Felicito določil 19. december za dan ponovne razprave.⁵⁰

Advokat Suzane Felicite je prešuštništvo njenega moža dokazoval z naslednjimi listinami:

1. *Pričevanje Elizabete Železnik, Ortnek, 2. marec 1690*
2. *Pričevanje Elizabete Železnik, Ortnek ?, 16. marec 1690*
3. *Pričevanje Jere Musa, Ljubljana, 12. junij 1692*
4. *Pismo Jurija Andreja Trileka svojemu služabniku Janezu Frideriku Templu, Ribnica, 1. december 1692*
5. *Pričevanje Doroteje Hedwige, Dunaj, 5. december 1692*
6. *Pričevanje Anke Stromsekerice, ?, 10. januar 1693*
7. *Pričevanje Marijane (Mice) Pabst, Dunaj, 15. januar 1693*
8. *Pričevanje Elizabete Železnik, ?, 30. januar 1693*
9. *Pričevanje Marijane (Mice) Pabst, Dunaj, 21. marec 1693*
10. *Pričevanje Ane Marije Dresdensis, Dunaj, 9. julij 1693.*⁵¹

Vsebine dokumentov št. 2 in 7 ne poznamo, ostali pa so se ohranili bodisi v sočasnih originalnih prepisih bodisi v vsebinskih povzetkih.

Trilek je imel dolgotrajnejše razmerje z Elizabeto Železnik in Marijano Pabst, vse ostale dame pa so bile njegov bolj ali manj priložnosten ulov. Mlinarica Elizabeta Železnik (Selesnikin), »krščena Turkinja«, takrat stara okoli dvajset let, je bila zaradi svojih intimnih zvez z grofom Trilekom prvič zaprta spomladi 1690. Na prvem zaslišanju na gradu Ortnek, sedežu deželskega sodišča (vsebine drugega zaslišanja ne poznamo), je deželna komisarjema Seifridu Lihtenberškemu in Juriju Andreju Murgeletu odgovorila na 45 vprašanj, ki so bila v veliki večini zastavljena z »Ali ni res, da...« oziroma »Naj potrdi in naj ne laže...«, kar kaže, da so bile okoliščine gospodoma že dobro znane. Vendar na vse svoje namige le nista dobila pritrdilnega odgovora. Mlinarica je izjavila, da je že četrto leto poročena in da ima majhnega otroka. Z grofom naj bi se začela družiti šele po poroki, pred kakšnim letom dni. Ljubezenske sestanke sta imela v mlinu, oziroma »kjer se je grofu zdelo primerno«, odločno pa je zanikala, da bi hodila k njemu v grad, kadar gospe ni bilo doma. Ponjo je običajno pošiljal svojega lovca Hansa Steffelina, njegov zaupnik pa je bil tudi grajski oskrbnik Boltežar Benko, medtem ko je bila njegova žena, oskrbnica, na grofičini strani in je bila mlinarici izrazito sovražna. Za svoje »usluge« je od grofa dobivala vsakič po en goldinar, včasih tudi dva ali celo tri. Komisarja sta trdila, da ji je grofov krojač po

⁴⁷ ARS, Dol, f. 142, sn. 1, str. 69–71.

⁴⁸ Ibid., str. 170–207. Pritožba J. A. Trileka na dvor, 25. januar 1694.

⁴⁹ Ibid., str. 80–91. Izvleček iz protokola ogradnega sodišča, Ljubljana, ponedeljek po sv. Leopoldu.

⁵⁰ NŠALj, Protokol, knjiga 17, str. 406.

⁵¹ Ibid., Protokol (1694 in 1695), knjiga 18, str. 66.

naročilu svojega gospoda šival tudi obleke, kar je zanikala; naredil naj bi ji le poročno obleko in to na njeno prošnjo in ne na grofov ukaz (!). Ta izjava morda kaže, da njuno znanstvo le ni trajalo samo eno leto. S tem v zvezi je zanimivo tudi vprašanje komisarjev, ali ji ni grof ukazal, naj prinese otroka v Ribnico in ali ni morda otrok celo njegov. Potrdila je, da ga je na njegov ukaz nekoč prinesla v cerkev, on pa je prišel mimo in se ji nasmejal, vendar otrok ni njegov, saj ga je imela, še preden se je spečala z njim. Iz zapisnika dalje izvemo, da je bila grofova afera z mlinarico splošno znana in da je zanjo vedela tudi njegova žena, ki je z moževo ljubico o tem celo govorila. Trilek se je nekaterim ljudem, ki so se posebej glasno zgražali, maščeval tako, da jih je zaradi domnevnih prekrškov prijavil na sodišče (n. pr. svojega krojača, sestro svojega lovca) ali jih je dal vreči v ječo (starega župana Šivica iz Gorenje vasi). Komisarja sta trdila, da gre o mlinarici med ljudmi glas, da je zaradi svojega razmerja z grofom postala visokostna, češ da si dovoljuje, da jo ljudje hodijo prosit, naj pri njem posreduje za njihove svojce; županja Šivičeva naj bi se celo vrgla na kolena pred njo. To obtožbo je zanikala, županji, ki je res pokleknila pred njo, pa naj bi dejala, naj hodi klečat pred grofico. Nekaj njenih izjav osvetljuje tudi Trilekov značaj. Na vprašanje, zakaj se je z njim spustila v razmerje, je odvrnila, da »je kot podložna morala ubogati«. Nekoč jo je skozi okno oskrbnikove hiše klical, naj pride k njemu, ona pa ni hotela, zato je zavpil, naj uboga, sicer jo bo ustrelil. Splošno znano je bilo, da je bil v tem času do svoje žene zelo surov in grob, in ko mu je mlinarica to nekoč očitala, jo je ozmerjal: »Beštija, kaj me boš učila!«. Svojega zaupnika lovca je oženil s hčerjo nekega krznarja, za kateri je šel glas, da je bila prej njegova ljubica, parček pa je naselil v neko hišo, kjer se je potem sestajal z mlinarico.⁵²

Elizabeta je bila za svoje »prestopke« kaznovana: iz zapisnika o zaslišanju njene naslednice Marijane Pabst tri leta pozneje izvemo, da jo je dal deželni oskrbnik grof Gallenberg izpostaviti javnemu zasmehu (*gauh haben lassen*).⁵³ Mladi Trilek pa je tudi pozneje vsaj še enkrat, v oktobru 1692, prišel k njej po tolažbo, kot nam sporoča samo v povzetku ohranjeni zapisnik o njenem zaslišanju s konca januarja 1693.⁵⁴

V letu 1691 se je Jurij Andrej nekajkrat obrnil na ljubljansko zvodnico Magdaleno Stoyernzin, naj mu preskrbi žensko družbo. Izbira je padla na Jero Muso, ki je za svoje usluge vsakič dobila dukat, od katerega je Magdalena enkrat odrla petaka. Pravzaprav je ves postopek, dogovor z Magdaleno in privedbo Jere v grofovo stanovanje, izvedel naš stari znanec, lovec Hans, ki je potlej zvodnici tudi sam vsakič odštel njen goldinar. Magdalena je pri Jeri delala reklamo za svojo stranko, češ, grof je čeden človek, naj le gre k njemu.⁵⁵

Tudi kadar se je mudil na Dunaju, si je znal najti kupljiva dekleta. Dve taki ptičici so dunajske mestne oblasti – nedvomno na prošnjo Gallenbergov in v interesu ločitvene pravde – izsledile in izprašale v letu 1692 in 1693: Doroteja Hedwiga iz Hanovra, 22 let, evangeličanka, ki je v arestu postala katoličanka, je priznala, da je bila pri njem v gostincu Štajerski dvor najmanj šestkrat in vsakič ji je dal dva dukata. Cene na Dunaju so bile, kot se za prestolnico spodobi, višje kot v Ljubljani.⁵⁶ Izpovedi druge, Ane Marije iz Dresdena, ne poznamo. Z njo se je družil v času, ko je prosil za odlog ločitvenega postopka, češ da zaradi poslov ne more z Dunaja. To dejstvo je opazila in mu ga očitala tudi njegova žena.⁵⁷

Sodu pa je prav gotovo izbila dno afera s hčerjo ribniškega padarja Marijano (po kranjsko Mico, kot je zapisal Dolničar v protokolu) Pabst na prelomu 1692/93, v času, ko je bila Suzana Felicita na zdravljenju v Padovi. Jurij Andrej se je spričo ženine dolgotrajne odsotnosti počutil svobodnega in popustile so mu vse zavore. O tem je ohranjenih nekaj pričevanj. 10. januarja 1693

⁵² ARS, Dol, f. 142, sn. 1, str. 37–55.

⁵³ Ibid., str. 59.

⁵⁴ NŠALj, Protokol, knjiga 17, str. 428.

⁵⁵ ARS, Dol., f. 142, sn.1, str. 66–68. Zaslišanje obeh je vodil ljubljanski mestni sodnik Jurij Tallmeiner 21. februarja in 27. maja 1692.

⁵⁶ Ibid., str. 92–94. Zaslišanje je vodil 5. decembra 1692 na Dunaju Johann Ludwig Wild, pisar cesarskega ograjnega sodišča. On je v letu 1693 zasliševal tudi Marijano Pabst in Ano Marijo iz Dresdena.

⁵⁷ NŠALj, Protokol, knjiga 18, str. 76 sl.

je bila pod (slovensko) prisego zaslišana žena Trilekovega krojača Andreja Anka Stromsekerica. Izpovedala je, da je doma iz Cerknice in da jo je v Ribnico prejšnje leto pripeljal njen mož, ko je nastopil službo v gradu. Nekoč (datum ni znan) je grof v gradu priredil zabavo zase in še za nekaj »kavaliirjev«. V krčmo je poslal po citraše in štiri plesalke, med katerimi je bila tudi ona, tam pa je bila tudi Mica. Med zabavo, ki je trajala od treh popoldne do desetih naslednjega dne, se je grof zanimal izključno za Mico, ki je ves čas tičala ob njem. Proti jutru je Trilek godce in plesalke poslal v drugo sobo. Dodala je še, da je od krojača Andreja in drugih Ribničanov slišala, da se Mica po cele dneve zadržuje v gradu, tudi v gospejini sobi, češ da urejuje njene obleke in perilo. Na vprašanje, ali je hotel grof tudi od nje nespodobnih dejanj, je odvrnila, da ne, saj je hotel le Mico, ki ji je posvečal vso pozornost in mu je bila kot žena.⁵⁸

Mico so marca prijeli na Dunaju. Na zaslišanju je odgovorila na petindvajset zastavljenih vprašanj in iz zapisanega lahko izluščimo naslednjo žalostno zgodbo te osemnajstletnice: grof jo je poznal že tri leta, prvič pa je z njo spal pred štirimi meseci in ji vzel devištvo. Za to ji je dal tri forinte. Potem je neprestano pošiljal ponjo, češ da mora v gradu priti perilo. Ker se je bala pohujšanja in grofice, včasih ni hotela iti, pa je prišel ponjo sam in ji grozil s sabljo. Dal ji je tudi nekaj oblek in včasih še kakšen forint. Po njeni izjavi ne njeni starši ne sestra Alenčica niso vedeli na to razmerje. Zanimala je, da bi v gradu živela kot grofova žena, čeprav je bila podnevi pogosto tam in jo je grof vodil v različne sobe, tudi v ženino. Ponoči ni bila nikoli v gradu. Grofov glavni zaupnik naj bi bil takrat njegov paž Ferdinand Templ, po rodu Dunajčan. Ker se je Trilek bal posledic – spraševal jo je, ali je noseča –, ji je poiskal moža, krznarja Jurija. Okoli sv. Mihaela (29. septembra) jima je v Ribnici priredil meščansko poroko, kjer so bili tudi oboji starši, potem pa ji ni dovolil iti z možem: pri njem je smela spati samo enkrat in mu ni smela nič povedati. Mimogrede, podatek o poroki kaže, da je to razmerje trajalo dlje kot le štiri mesece.

Pohujšanje v Ribnici je bilo velikansko. Ribniški arhidiakon Tomaž Renner je neko nedeljo pridigal o zakonolomstvu s tako očitnimi namigi na grofa, da je le-ta ob glasnem zgražanju vernikov jezo odvihral iz cerkve. Ker se je bližala ženina vrnitev in ker ga je tudi mati priganjala, naj neha s to sramoto, je sklenil Trilek ljubico spraviti iz dežele. Paž Templ je svetoval Dunaj, saj je imel tam starše. Mica, ki ji je bila ta zveza po lastni izjavi v kaj slabo veselje, je tarnala, češ kaj bo na Dunaju, ko je tako revna, pa ji je ljubimec zagotovil, naj nič ne skrbi, ker bo on vse uredil. Po novem letu 1693 je v spremstvu Templa in nekaj hlapcev prišla v prestolnico, kjer so se naselili v grofovem priljubljenem gostincu Štajerski dvor. Tu se jim je kmalu pridružil tudi Trilek, ki je bil ves čas pri njej, dokler je ostal na Dunaju.⁵⁹ O nadaljni Micini usodi ni podatkov.

Kot dokaz o tej zvezi je bilo predloženo tudi neko grofovo pismo Templu, v katerem je, po besedah njegove žene, »z vulgarnimi izrazi opisoval svojo ljubezen do navadne padarjeve hčere«.⁶⁰

Kot dodaten, zelo močan razlog za ločitev zakona je Suzana Felicita navedla spolno bolezen, ki da jo je nalezla od svojega moža. Ker se ji je v času, ko je živela z možem, vedno znova pojavljala, tako da je bilo menda po mnenju zdravnikov ogroženo celo že njeno življenje, je šla najprej za dobro leto živeti v samostan Mekinje, pozneje pa še na zdravljenje v Padovo. Padovanski zdravniki so ji odločno odsvetovali obnoviti intimne stike z možem, enakega mnenja pa sta bila tudi kranjska doktorja Janez Andrej de Coppinis in Janez Jurij Keršinar, ki sta za sodišče napisala tudi ustrezni poročili. Za kakšno spolno bolezen je tu šlo, je nemogoče reči, saj tudi zdravniška veda tistega časa še ni dobro razlikovala n.pr. sifilisa od gonoreje. V virih jo enkrat imenujejo »lepra«, drugič »caeltica infectio«.⁶¹

⁵⁸ ARS, Dol, f. 142., sn. 1, str. 366–368. Besedilo slovenske prisege: Jest Anka Stromsekerherza perseschem Bogu Vsegamogoschnimu eno prauo Jeni Zhisto persego, de Otchem iest ta prauo Bogudopadietscho resnizo Zhess vse lete puncte, Ke bodem iest vpraschana povedati, inu niunezh Sadersati. Koker meni Bog Jenu negova luba Pres Usega greschniga Madesha Spotscheta Matti ienu Diviza Maria na moi posledni Zhass, Kadar se bode moia Duschiza od moiga greschniga trupla odtotchilla pomagait. Amen.

⁵⁹ Ibid., str. 56–65.

⁶⁰ NŠALj, Protokol, knjiga 18, str. 76 sl.

⁶¹ ARS, Dol, f. 142, sn., str. 345–459. Dopis Suzane Felicite na ljubljanskega škofa, s.n. Ona uporablja besedo »lepra«, dr. Janez Andrej de Coppinis pa »caeltica infectio«.

Dragocen dokument o intimi tega zakona je pismo, ki ga je Suzana Felicita pisala svojemu očetu iz Mekinj 19. februarja (1692?), kjer med drugim pravi: »Milostljivi gospod oče, vaša milost hoče vedeti, ali se hočem ločiti od svojega moža; dajem se popolnoma v voljo in nasvet vaše milosti. Rečem tako: če bi bilo upati, da bi on enkrat spet postal pameten in da bi se lahko zanesla, vendar, Bog ve, da nimam nič več upanja, to zagotavljam vaši milosti; z mano se je tako ravnalo, da ne morem povedati, v svesti sem si, da mi ob njem ne more biti nič dobrega. Darneca ima spet pri sebi, spet je prišel hudiču v roke; kako naj pride k pameti, ko ga hudobni ljudje ne pustijo pri miru... Sedaj sem že dolgo ločena od njega in njegove postelje, in, Bog mi pomagaj, sem prav lahko ločena od nje, saj nisem hotela ležati z njim še ko sem bila pri njem; kadar pa sem že ležala pri njem, kar se je le redko zgodilo, sem to naredila samo zato, da ni mogel reči, da ima vzrok za kurbanje; odkar sem ga dobila pri kurbi, sem to še nekaj časa delala, res sem vse naredila, da ne bi hodil h kurbam; je pa tudi res, da sem potem, ko sem ležala pri njem, bila vsakič še bolj bolna, in sedaj slišim, da spet ni zdrav. Vrag vzemi njega in njegovo posteljo, prav rada sem ločena od njega...«⁶²

»Tebe ne morem ljubiti...«

Trilekov advokat je za začetek izjavil, da njegov klient ni kriv zločina prešuštva.

Nato je prešel v frontalni napad na Suzano Felicito: svojemu možu da je pogosto kratila zakonsko dolžnost, le s težavo mu je dovolila k sebi in neredko si je dala izsiliti privoljenje, delala se je, kot da ji je bil ta zakon vsiljen. Do njega ni kazala nobenega čustva, še več, v njegovo veliko sramoto se je ločila od njegove postelje in mize. Če se eden od zakoncev odteguje drugemu, ga s tem spravlja v nevarno stanje skušnjave, in če pride potem do prešuštva, je tega zločina kriv tudi oni, ki ne izpolnjuje svoje zakonske dolžnosti. Grof je še mlad, tridesetleten, kako naj živi vzdržno? Sama ga je privedla v to nevarno stanje in je torej sokriva zločina. Razen tega je njeno vedenje možu že celih deset let sumljivo: pogosto mu je govorila o neki osebi, ki da ji je mnogo ljubša, v obraz mu je rekla: »Tebe ne morem ljubiti, z njim bi se morala poročiti!« Tej osebi je pisala tudi ljubezenska pisma in bila enkrat z njo dalj časa sama v sobi in bi takrat lahko tudi zagrešila prešuštvo. Ob vsaki ostri besedi, ki ji jo je rekel, se je zatekla k svojemu očetu, ki da jo je ščuval. Pri gospodu maršalu so spravljeni tudi originalna pisma, v katerih ji je njena služabnica Elizabeta svetovala, kaj storiti, da bi se zdravje njegovega klienta poslabšalo in bi se mu skrajšalo življenje.

Glede dokaznega gradiva je izjavil, da se ljubezenska pisma pač pišejo in da sama po sebi še niso dokaz za prešuštvo. Izpovedi zaslišanih žensk je na kratko zavmil, češ da gre za zloglasne osebe, ki jim ni verjeti in ki jih je lahko pripraviti do kakršnegakoli priznanja. Tudi Micinim besedam da ni verjeti, saj je ta zloglasna ženska pravzaprav izpovedala le, da jo je nekdo peljal na Dunaj. Pričevanja takih ljudi ne veljajo, treba bi jih bilo vsaj soočiti s Trilekom. Njegov klient ni bolan, izjave zdravnikov so lažne. Po njegovem mnenju za ločitev zakona ni dovolj elementov, namesto da se dokončno odločajo o njej, naj rajši poskusijo s pomiritvijo med zakoncema.⁶³

Takih pomiritev ob posredovanju sorodnikov, prijateljev, svetnih in cerkvenih odličnikov je bilo dotlej že nekaj, a nobena ni prav dolgo držala. Prvi (znani) poskus je bil v začetku leta 1690, ko je Suzana Felicita zaradi grobsti svojega moža poklicala na pomoč očeta; ta je po posvetu z deželnim glavarjem knezom Eggenberškim poslal v Ribnico dva kavalirja, ki sta jo odvedla v Mekinje, deželni glavar pa je Trileka poklical k sebi in ga ostro prijel zaradi njegovega neplemiškega vedenja.⁶⁴ Pozneje so poskusili doseči spravo še oče Gallenberg ob pomoči frančiškanskega provinciala p. Antona Lazarija in jezuitskega rektorja p. Roka Ampacha; v septembru 1693 je prišel iz Gradca ukaz cesarskih svetovalcev, naj se zakonca nehata medsebojno obtoževati in naj se pomirita; za prenehanje sovražnosti pa si je zelo prizadeval tudi Trilekov svak

⁶² Ibid., sn. 2, Mekinje, 19. februarja 1692 (?).

⁶³ NŠALj, Protokol, knjiga 17, str. 428 sl.

⁶⁴ ARS, Dol., f. 142, sn. 1, str. 401–405. Pismo Jurija Žige Gallenberga, s.d.

grof Turjaški.⁶⁵ To je bila kratka kost, ki so jo glodali od Dunaja do Ribnice, kar je moralo starega Gallenberga hudo pekliti.

Ženin zagovornik je zagovor toženca spodbijal, češ da je vedel, da zaslišujejo njegove sokrivke, pa se na teh zaslišanjih ni nikoli pojavil, da so sokrivci, četudi so »zloglasni«, lahko priče in da naj bi predložil inkriminirana pisma, če zares obstajajo. Besed Suzane Felicite, da moža ne more ljubiti, ni zanikal, izjavil je le, da je to rekla pred medsebojno pomiritvijo (katero od njih?) in ponovil, da zakonskega življenja z možem ne more obnoviti po nasvetu zdravnikov.⁶⁶

Škof je ob koncu povzel, da je tožiteljica v zadostni meri dokazala zakonolomstvo svojega moža in da ločitev od postelje in mize velja, pritožba na rzsodbo pa da ni možna. Zakonca so vprašali, ali se strinjata, da ločitev slovesno razglasijo takoj, in ker sta potrdila, so to opravili, »pri svečah«, kot je zapisal Dolničar, »ker je bil že večer.«⁶⁷

Za premoženje gre

Jurij Andrej se je počutil osamljenega, predvsem pa ogroženega. V eni od pritožb na dvor je zapisal, da ga v tej pravdi ni hotel zastopati noben jurist na Kranjskem in si je zato moral poiskati zagovornika v Gradcu. Njegov tast da je v deželi vsemogočen, vse se obrača po njegovi volji, v pravdi pa da je nastopal kot tožnik in sodnik hkrati.⁶⁸ V resnici je Gallenberg poskrbel, da je kolesje pravice neusmiljeno mlelo: ker se zet ni držal roka 8. februarja, do katerega naj bi izplačal njegovo hčer, je ograjno sodišče že čez štiri dni v imenu Suzane Felicite zaseglo gospostvo Ribnico, 4. marca pri vicedomskem uradu naloženi kapital in hišo z vrtom v Ljubljani, 3. avgusta pa še Belo peč.⁶⁹ Dejstvo, da njihov zemljiški gospod ni več Jurij Andrej Trilek, ampak njegova žena, so podložnikom sporočili s prižnic. Trilek je ostro reagiral: o Veliki noči, ko je bilo okoli cerkva največ ljudi, je dal na dveh krajih, kot je poročal deželni glavar, po svojih biričih razglasiti, da je glavarjev odlok ničen in da je v Ribnici še vedno on gospodar, ter podložnikom zagrozil s hudimi telesnimi kaznimi, če bi dajatve izročali ženinim ljudem. V odgovor na to nepokorščino je deželni glavar ukazal, naj v tem primeru zapro vse župane, dokler se podložniki ne bi vdali in priznali nove gospodarice.⁷⁰

S pravnega stališča pa položaj Suzane Felicite ni bil tako nedvoumen, kot bi si želeli Gallenbergi. Zakonska zveza je kot zakrament v tistih časih spadala v domeno cerkve in kanonskega prava: ločitev zakona od postelje in mize kot edina možna vrsta ločitve je pomenila le to, da sta zakonca po njej živela ločeno in da sta smela prejemati vse druge zakramente, nista pa se mogla ponovno poročiti. Če se je med njima nabralo toliko zamer kot v našem primeru, pa je nujno moralo priti do zapletov pri premoženjski plati ločitve. Poročne pogodbe, ki so takrat urejale premoženjske zadeve bodočih zakoncev, so predvidevale njun status v času skupnega življenja ali po smrti enega od njiju, nikakor pa ne v primeru ločitve, ki je bila nekaj popolnoma izjemnega. Vendar pa je kanonsko pravo v načelu reševalo tudi to vprašanje: zakonec naj bi po ločitvi dobil vrnjen delež, ki ga je sam prinesel v zakon ter obdržal darila iz časa pred poroko. Če tega ni bilo mogoče izpeljati sporazumno in po mirni poti, je moralo odločati svetno sodišče. Ekstremna stališča, ki sta jih v tem sporu zavzeli in zagovarjali obe strani, moremo pripisati samo globokemu in nepomirljivemu medsebojnemu sovraštvu. Gallenbergi so nedvomno zahtevali preveč in po pravici se je pritoževal Jurij Andrej, češ da ravnajo, kot da bi bil »civilno« mrtev, ko terjajo tudi vse tisto, kar bi pripadalo njegovi ženi šele po njegovi smrti. Njihova realna moč je bila tolikšna, da jih je v tem podprlo tudi ograjno sodišče. Na drugi pa ni bila nič manj nepravilna njegova odločenost, da Suzani Feliciti ne da prav ničesar.⁷¹

⁶⁵ Ibid., str. 345–495.

⁶⁶ NŠALj, Protokol, knjiga 17, str. 428 sl.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ ARS, Dol, f. 142, sn. 1, str. 285–344.

⁶⁹ Ibid., str. 246–263. Informacija Suzane Felicite na dvor, 5. marec 1697.

⁷⁰ Ibid., str. 218–220.

O njej je menil, da je ničvrednica in koristolovka, ki je imela oči vedno samo za njegovo premoženje, zanj pa nikoli, nehvaležnica, ki je skupaj s svojimi sorodniki od njega samo jemala, k hiši pa ni nič prinesla; stregla naj bi mu celo po življenju, da bi potem z drugim lahko uživala njegovo premoženje, a ker se ji to ni posrečilo, ga poskuša s pomočjo očeta in njegovih pomagačev popolnoma uničiti in pobrati še tisto, kar je ostalo. Posebno ga je bolelo, da ni imel moških potomcev in se jih po ločitvi tudi ni mogel več nadejati, zato je videl v ravnanju Gallenbergov namen uničiti rod in hišo Trilekov. Zaseg dohodkov njegovih dveh najbolj donosnih posesti ga je hudo prizadel; pustili so mu le njegovo najmanjšo posest, Pipanovo pri Radovljici, ki pa je bila močno zadolžena in mu ni zadoščala niti za preživetje, kaj šele za življenski stil, ki pritiče njegovemu grofovskemu naslovu. Ker si je tudi v preteklih letih nabral precej dolgova na Kranjskem in Koroškem – to so mu Gallenbergi močno zamerili, češ da bo lastnega otroka spravil na beraško palico – in ker je ravno gospostvo Ribnica predstavljalo varščino za upnike, je bilo njegovo stališče izjemno težko. Še več, žena in tast sta, v skladu z razsodbo ograjnega sodišča, popolnoma izropala njegovo hišo v Ljubljani in odpeljala iz nje vse nepremičnine, »da ni ostal žebelj na steni«. ⁷²

Najbolj spornih pa je bilo tistih 50.000 goldinarjev, s katerimi si je bil Jurij Andrej kupil hčer iz rodbine Gallenbergov. Suzana Felicita in njen oče sta trdno računala z njimi, kot s predporočnim darilom, in prav na račun tega, po njunem mnenju še neizplačanega denarja, se je Gallenberg tako trdno usedel na zetovo premoženje. Trilek pa ne le, da tega denarja skoro gotovo sploh ni imel, tudi če bi ga imel, ga ne bi hotel izplačati, prepričan, da je v letih svojega zakona Gallenbergom njihovo hčer že »odplačal«. Ta denar ji je zapisal iz naklonjenosti in v dobri veri, da bosta živila v zakonu v miru, ljubezni in enotnosti, ona naj bi ga uživala do njegove smrti in šele potem naj bi prešel v njeno popolno last. Po njegovem to torej ni bilo darilo v pravem pomenu besede, ampak bolj razpolagalna pravica, oziroma kar njegova »poslednja volja«. ⁷³ Žena pa je osramotila njegovo ime in se ločila od njega, kar ju je spravilo v položaj, ki ga ni bil predvidel noben medsebojni dogovor. Ograjno sodišče je bilo primorano sporno darilno pismo obravnavati spet v decembru 1694. Tam je prišlo do mučnega dokazovanja verodostojnosti listine, saj so imeli gospodje, ki so jo bili pred dobrimi desetimi leti podpisali, o njej sedaj različna mnenja: Jurij Andrej in njegov stric (materin brat) Janez Filip grof Kobencel sta trdila, da je bila prvotna listina drugačna (!). ⁷⁴ O tem sta ohranjeni dve izjavi, napisani na poziv sodišča: stari stric Trilek je pod prisego napisal, da je »po zaroki Krištof Englhaus vprašal mojega nečaka, komu bi raje dal teh 50.000 goldinarjev, če bi umrl in bi ne imel dediča, nevesti ali komu drugemu, ta pa je rekel, da raje nevesti kot komurkoli drugemu«, Kobencel pa je, nasprotno, izjavil, »da je bilo to darilo pod pogoji, o prosti donaciji ni bilo nikoli govora«. ⁷⁵ Dvomimo lahko, da se je Kobencel podal v to tvegano zaveznitvo z nečakom iz gole ljubezni do njega, prav nasprotno, v nakazujočem se propadu hiše Trilek je videl lepo možnost za svoj rod in je temu primerno ukrepal.

Jurij Andrej, ki se je zavedal, da njegovih argumentov na Kranjskem noče nihče poslušati, je o tem, kako ravnajo z njim in njegovim imetjem, v teku let obvestil cesarski dvor v štirih obsežnih memorialih, prepričan, da bodo tam znali spor pravično razsoditi. Za zakonsko polomijo je vseskozi dolžil ženo, sam ni bil nikoli voljan priznati niti trohice krivde. Dve pritožbi je naslovil tudi na papeškega nuncija in v drugi, z dne 12. oktobra 1694 zahteval novo razpravo pred cerkvenim sodiščem. ⁷⁶ V prestolnici je afera gotovo povzročila zadrego in nelagodje. Nuncij si je dal po obeh Trilekovih pritožbah od ljubljanskega škofa natančno pojasniti spor med zakoncema in utemeljiti razloge za razvezo. Škof ni odstopil od svoje odločitve, obširno pojasnilo pa je 19. februarja 1695 nunciju posredovala tudi Suzana Felicita in v njej posebej poudarila moževo po

⁷¹ Kot v op. 68.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., str. 114–126.

⁷⁴ Ibid., str. 246–263.

⁷⁵ Ibid., sn. 2, str. 220–222.

⁷⁶ NŠALj, Protokol, knjiga 18, str. 76 sl.

vsej Kranjski razvpito grešno življenje, a odločno zanikala, da bi bila kdaj stregla po njegovem življenju. Dodala je, da ni samo ona tista, ki ne more več živeti z njim, marveč da je tudi on že ob začetku procesa preko svojega zagovornika dal vedeti, da želi živeti ločeno od nje, zato imajo po njenem vse njegove pritožbe en sam cilj, da bi ob ločitvi ne bil de iure spoznan za krivega in bi mu tako ne bilo treba nositi posledic, oziroma da bi z neprestanimi apelacijami in vedno novimi obtožbami na njen račun zavračeval izvajanje teh posledic.⁷⁷

Postopki kranjskih deželnih organov nasproti Trileku so se zdeli pretirani tudi pravnikom na Dunaju in cesarska pisarna je 9. aprila 1695 razglasila začasno premirje (stillstand), dokler ne bi sprejeli dokončne razsodbe.⁷⁸ A Dunaj je bil daleč in Gallenbergu se je zdelo, da se mu na ta papir ni treba ozirati. Zato je v jeseni Trilek spet poslal obupan apel do cesarja, češ da se njegove odredbe ne spoštujejo in da ga še vedno ropajo, in prosil, naj vendar ukaže dvigniti zasego z njegovih posesti.⁷⁹ To se je zgodilo šele 11. avgusta 1696, ko je cesarski odlok ukazal splošno pomiritev med sprtimi in preklic zasege nad Trilekovim premoženjem, 22. februarja naslednje leto pa je vladar odredil, naj Suzana Felicita dobi v uživanje dohodke Bele peči in 1000 dukatov.⁸⁰

Smrt izgladi vsa nasprotja

Suzana Felicita in Jurij Andrej bi se bila nemara še kar naprej pričkala – vsaj njena informacija na dvor z dne 3. marca 1697, v kateri je obširno povzela dogodke iz let po ločitvi, je nakazovala njuno nepomirljivost⁸¹ –, ko ne bi v njune človeške reči odločno posegla višja sila, smrt. Kot prva žrtev te žalostne zakonske polomije in sramote, ki je zadel družino, se je od sveta ločila stara grofica Ana Katarina Trilek. Potem ko se je snaha odselila v Mekinje in je v sinovi odsotnosti upravljala gospodstvo Ribnico in Belo peč, je morala doživeti, da so decembra 1693, po razglasitvi ločitve zakona, prišli v Ribnico deželni uradniki in začeli v snahinem imenu na silo prevzemati upravo nad gospodvom. To jo je strlo in hitro je umrla, od žalosti, kot je zapisal njen sin.⁸² Stric Janez Friderik je nečaku še vedno stal ob strani: 11. julija 1695, v času, ko je bil ta v najhujši gmotni stiski, mu je z darilno listino inter vivos (med živimi) predal vse svoje premoženje, umrl je 4. aprila 1697.⁸³ Bolehati je začel tudi grof Gallenberg: v začetku leta 1697 ga ni bilo med gosti na tradicionalnem slavnostnem obedu po januarskem deželnem zboru pri ljubljanskem škofu, kjer bi kot deželni upravitelj prav gotovo moral biti.⁸⁴ Njegovo slabo zdravstveno stanje potrjuje listina z 28. tega meseca, s katero je sinu Volfu Vajkardu izročil svojo polovico gospodstva Turn pod pogojem, da iz nje izplača očetni delež svojim štirim še živečim sestram.⁸⁵ Marca je bil že mrtev (datum smrti ne poznamo), za njim pa sta ostala zadolžena družinska posest in nered v deželnih finančah.⁸⁶

Bolezen – kakršnakoli je že bila – pa se je oglašala tudi pri Suzani Feliciti. Oporoko je bila napisala že 6. aprila 1695 in v njej izrazila željo, da jo pokopljejo v Mekinjah, ob njeni materi. Glede hčerke Ane Katarine je menila, da je iz vsem znanih vzrokov ne more zaupati očetu, zato je prosila brata Janeza Riharda in Volfa Vajkarda ter hčerkinega botra Orfeja grofa Strassolda, da bi prevzeli varuštvo nad njo.⁸⁷ Napis z njenega nagrobnika nam sporoča, da je umrla 21. oktobra 1697, in da je bila pred smrtjo sprejeta v frančiškanski tretji red.⁸⁸

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ ARS, Dol, f. 142, sn. 1, str. 235–245.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid., str. 264–273.

⁸¹ Ibid., str. 246–263.

⁸² Ibid., str. 170–209.

⁸³ Listina omenjena v zapuščinskem inventarju J. A. Trileka, datum smrti v: Schiwiz, n.d., str. 180.

⁸⁴ V. Steska, n.d., str. 83.

⁸⁵ ARS, Dol, f. 134, 28. januar 1697, Ljubljana.

⁸⁶ V. Steska, n.d., str. 83; o stanju deželnih financ glej: J. Šorn, n.d., str. 26–29.

⁸⁷ ARS, Dol, f. 142, sn. 2, str. 460–482.

⁸⁸ ARS, Dol, f. 176 (Breckerfeld), zbirka nagrobnih napisov.

Jurij Andrej je doživel še 18. stoletje. Umrl je (verjetno) v maju 1701, ne da bi bil napisal oporoko. Svojo poslednjo voljo je izrazil ustno pred pričami, med katerimi so bili tudi njegov tajnik Gabrijel Halberg – ta je volilo svojega gospoda pisno potrdil 25. maja, vsi ostali pa mesec dni kasneje –, fizik goriške grofije dr. Janez Mulič in stric Janez Filip grof Kobencel, ki je tisti dan požel sadove svojih prizadevanj. Trilek je za svojo univerzalno dedinjo namreč imenoval hčer Ano Katarino, če bi ta umrla brez potomcev, pa naj bi premoženje prešlo na Kobenclovega sina Ludvika Gundakarja.⁸⁹ Kobencli niso hoteli nič tvegati: že v začetku naslednjega leta, čim je nevesta dopolnila štirinajst let, je sledila poroka med Ano Katarino in Ludvikom Gundakarjem.⁹⁰

Summary

A DIVORCE THREE HUNDRED YEARS AGO

Maja Žvanut

In May 1683 a wedding of two representatives of the Carniolian nobility, twenty-year-old count Jurij Andrej Trilek and countess Suzana Felicita Gallenberg of the same age, took place. Even though both of them belonged to the Carniolian nobility, according to the fine class distinctions of the time they were not socially equal. While the groom, though being rich, came from a family which started to climb the social ladder a mere hundred years before that, gradually attaining wealth, domains, and aristocratic titles – family members were first toll-house officers, then subordinate and later higher revenue officers – the bride belonged to one of the oldest aristocratic families in Carniola which attained one of its social peaks at that time: her father Jurij Žiga was Provincial Administrator of Carniola and one of her brothers later became Governor General of Carniola. Nevertheless, both sides were equally strongly in favor of the marriage. The groom's uncle and guardian – the father of the groom had already died – wanted to secure his nephew's social position, while the father of the bride was in eternal financial difficulties and needed more money. Besides having eight children who needed an appropriate start in life, he had also rebuilt a family-owned castle in Dolenjsko/Lower Carniola, changing it in a luxurious baroque residence. Gallenberg's conditions for the exchange of his daughter were very strict: even before the marriage took place, the groom signed a letter of donation for the sum of 50.000 florins, a nuptial agreement of 2000 florins against the bride's dowry of the same amount, 2000 florins of the Widerlage, 2000 florins of the Morgengabe, and 2000 florins of alimony per year. In case of his death, his wife was to get an alimony of 1000 florins per year, half of silverware and other movables, a house with a garden in Ljubljana, and a coach with six horses. Since there were no other males in the family, the groom's uncle added a written statement in which he pronounced the groom his universal heir. Furthermore, he granted him usufruct of 15.000 florins banked at the Vicedominium Office in Ljubljana and left him the Ribnica estate in Dolenjsko. Later on he also turned him over an important possession of the family, Bela peč.

The young couple took their residence in Ribnica where their only (known) child, daughter Ana Katarina, was born in 1688. The relationship, however, did not evolve into one which would appear at least outwardly a quiet, harmonious, and loyal matrimony in accord with the customs of their social status and according to the expectations of their relatives. Later on it was said that Suzana Felicita was in love with another man and therefore did not wish to perform her matrimonial duties, telling her husband that she could not love him. We do not know, however, if he sought other relationships outside his marriage for which he became famous throughout the country soon after the wedding, or was this but a result of his wife's coldness. His erotic advancements at home in Ribnica, in Ljubljana, and in Vienna became so constant and obvious after the birth of their daughter that the wife could and would not tolerate them any longer. He also contracted a venereal disease, transmitting it to her as well. When her health did not improve and her husband became increasingly cruel to her, she moved away, at first spending a year at the Mekinje monastery, later going to Padua for treatment. Since he had a lengthy relationship at the time with Marijana, eighteen-year-old daughter of a quack doctor from Ribnica, whom he had taken to live at the castle, Trilek did not get exceedingly upset at that.

⁸⁹ ARS, Dol, f. 142, sn. 2, str. 500–539.

⁹⁰ L. Schiwiz: Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca, Gorica 1904, Šempeter pri Gorici, 24. februarja 1702.

The matter became more serious when Suzana Felicita and her father decided that this shameful situation should be ended and that Trilek should not go unpunished. In the spring of 1693, precisely ten years after the wedding, they initiated separation proceedings which by the order of the papal nuncio took place at the Ljubljana diocese which was the competent ecclesiastic court of the time. The trial and the hearings took place on September 18. Trilek was in Vienna at that time and did not attend it, nor did he send his attorney to Ljubljana. Based on written documents such as court records of the hearings of a number of Trilek's lovers and of some other witnesses, the court pronounced the separation from bed and board. Since Trilek was found guilty, the court ruled that he was to pay out his wife as stated in their matrimonial agreement. According to the canon law she had the right to the dowry and also to eventual prenuptial presents. The court notified the highest representative of the secular authorities, Governor General of Carniola, who was to see to the correct execution of the financial and legal consequences of the divorce. The authorities summoned Trilek to pay out his wife, but since he did not react, they fined him for disobedience after his return from Vienna and even briefly put him in jail. Meanwhile, the district court assembled to discuss the demands of Suzana Felicita which were undoubtedly excessive: she demanded the prenuptial present, the dowry, the Morgengabe, the Widerlage, alimony, and everything she would inherit as a widow. Since Jurij Andrej was in jail, he could not attend the hearing, but his attorney did. He quite legitimately reminded the court to judge whether it was even possible to claim all of this during Jurij Andrej's lifetime. The senate rejected this initiative and complied with all of Suzana's claims. The date by which Trilek was to pay everything was set for February 8, 1694.

Trilek then launched a counterattack. He asked the bishop of Ljubljana to grant him a new divorce hearing which the bishop, after having discussed it with Suzana Felicita, granted. On December 1693 the court again examined the evidence of the sinful life of Jurij Andrej who denied the crime of adultery, maintaining that he was forced into it by the behaviour of his wife who was therefore just as guilty as he was. The court remained unperturbed, proclaiming the divorce final and Jurij Andrej Trilek guilty, along with all the consequences. These were rather harsh for Jurij Andrej. Because he did not observe the terms agreed upon, the majority of his estate and properties was confiscated in the course of 1694. Trilek was now as good as dead for the Gallenbergs. In several extensive appeals – to which his wife answered as well – he turned to the Emperor in Vienna who complied with his wishes. In April 1695 the Emperor decreed a temporary truce between the two sides until the final verdict was pronounced as late as August 11, 1696 when the court ordered a general reconciliation and revoked the confiscation of Trilek's fortune. Suzana Felicita was accorded the Bela peč estate at the beginning of the following year.

The dispute was actually reconciled by death. Jurij Žiga Gallenberg died in March 1697, Trilek's old uncle Janez Friderik in April, and on October 21 of the same year Suzana Felicita died as well. Jurij Andrej, who was the last male member of the Trilek family, died in May, 1701. Before his death he made his daughter Ana Katarina his universal heiress; if she should die childless, Jurij Andrej's maternal cousin, count Ludvik Gundakar Kobenc, was to inherit the property after her. The Kobenc family wanted to take no risks: in February 1702, soon after she turned fourteen, Ana Katarina was married to Ludvik Gundakar.

ŠOLSKA KRONIKA

Zbornik za zgodovino šolstva

Slovenski šolski muzej v Ljubljani izdaja svoje glasilo, ki izhaja kot vsakoletni zbornik s tradicijo leta 1964 nastalega zbornika šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu. Kot specializirana slovenska revija za zgodovino šolstva in pedagogike predstavlja včerajšnji utrip naših šol in je s svojim sporočilom obrnjena h koreninam, iz katerih raste tudi današnji šolski dan.

Revija je odprta za zgodovinarje, pedagoge, slaviste in vse šolnike, pa tudi za zgodovinske krožke, ki s svojimi prispevki predstavljajo raziskovalne rezultate s področja zgodovine šolstva od študij, do objav virov, spominskih zapisov in poročil o publikacijah. Objavlja pa tudi bibliografijo za slovensko zgodovino šolstva.

Zbornik za zgodovino šolstva – Šolska kronika je na voljo naročnikom in drugim na sedežu uredništva v Slovenskem šolskem muzeju, Plečnikov trg 1 v Ljubljani.